

Υπάρχει όντως έλλειψη ανθρώπων ικανών να αναλάβουν τις υψηλότερες θέσεις; Στην πραγματικότητα, πολλοί άνθρωποι αποτρέπονται από το να αποκτήσουν την κατάρτιση που χρειάζεται για να αναλάβουν θέσεις κύρους, μολονότι διαθέτουν τις ικανότητες. Στο ιατρικό επάγγελμα, για παράδειγμα, καταβάλλεται συστηματική προσπάθεια να διατηρηθούν όρια στον αριθμό των γιατρών που ασκούν το επάγγελμα. Εν γένει, πολλοί ικανοί άνθρωποι ποτέ δεν έχουν την ευκαιρία να αποδείξουν ότι μπορούν να αναλάβουν με επιτυχία υψηλές θέσεις, μολονότι η κοινωνία χρειάζεται αναμφισβήτητα τόσο τους ίδιους όσο και τη συμβολή τους. Όσοι κατέχουν ήδη υψηλόβαθμες θέσεις έχουν συμφέρον να διατηρούν σε χαμηλά επίπεδα τον αριθμό τους και σε υψηλά επίπεδα την επιρροή και τα εισοδήματά τους.

Τέλος, μπορεί να υποστηριχθεί ότι δεν χρειάζεται να προσφέρουμε στους ανθρώπους επιρροή, κύρος και υψηλό εισόδημα για να τους κάνουμε να επιθυμούν να αναλάβουν υψηλού επιπέδου θέσεις. Μπορεί οι άνθρωποι να έχουν ως κίνητρο εξίσου την ικανοποίηση ότι κάνουν μια δουλειά καλά ή τη δυνατότητα να προσφέρουν στους άλλους.

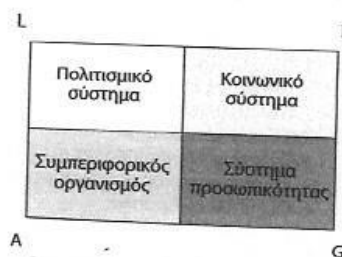
Ο δομολειτουργισμός του Talcott Parsons

Ο Talcott Parsons παρήγαγε μεγάλο όγκο θεωρητικού έργου στο διάστημα της ζωής του (Münch, 2005· Holmwood, 1996· Lidz, 2000). Υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στο πρώιμο και το μεταγενέστερο έργο του. Στην ενότητα αυτή ασχολούμαστε με τις μεταγενέστερες δομολειτουργικές θεωρίες του. Ξεκινάμε την εξέτασή μας για το δομολειτουργισμό του Parsons με τις τέσσερις λειτουργικές κατηγορίες που ισχύουν για όλα τα συστήματα «δράσης», το περίφημο σχήμα AGIL. Μετά την εξέταση αυτών των τεσσάρων λειτουργιών, θα στραφούμε σε μια ανάλυση των ιδεών του Parsons για τις δομές και τα συστήματα.

AGIL

Ως *λειτουργία* νοείται «η σύνθεση δράσεων που κατευθύνονται προς την επίτευξη κάποιας ανάγκης ή αναγκών του συστήματος» (R. Stryker, 2007· Rocher, 1975:40). Χρησιμοποιώντας αυτό τον ορισμό, ο Parsons πιστεύει ότι υπάρχουν τέσσερις λειτουργικές κατηγορίες που είναι αναγκαίες (και χαρακτηριστικές) σε όλα τα συστήματα – η προσαρμογή (Adaptation – A), η επίτευξη στόχου (Goal Attainment – G), η ενσωμάτωση (Integration – I) και η διατήρηση προτύπων (Latency – L). Από τις τέσσερις αυτές λειτουργίες, το σχήμα είναι γνωστό με το ακρωνύμιο AGIL. Προκειμένου να επιβιώσει, ένα σύστημα οφείλει να επιτελεί τις ακόλουθες τέσσερις λειτουργίες:

1. *Προσαρμογή*: ένα σύστημα οφείλει να ανταπεξέρχεται στις εξωτερικές επιτακτικές ανάγκες που εγείρουν οι περιστάσεις. Οφείλει να προσαρμόζεται στο περιβάλλον του και να προσαρμόζει το περιβάλλον στις ανάγκες του.
2. *Επίτευξη στόχου*: ένα σύστημα οφείλει να προσδιορίζει και να επιτυγχάνει τους πρωτεύοντες στόχους του.
3. *Ενσωμάτωση*: ένα σύστημα οφείλει να συντονίζει τα διάφορα συστατικά του

ΣΧΗΜΑ 3.1 Η δομή του γενικού συστήματος δράσης

- μέρη και τη μεταξύ τους διαντίδραση. Οφείλει επίσης να διαχειρίζεται τη σχέση ανάμεσα στα τρία άλλα λειτουργικά προαπαιτούμενα (A, G, L).
4. *Διατήρηση προτύπων*: ένα σύστημα οφείλει να παρέχει, να διατηρεί και να ανανεώνει τόσο τα κίνητρα προς τα άτομα όσο και τα πολιτισμικά πρότυπα που καλλιεργούν και διατηρούν αυτά τα κίνητρα.

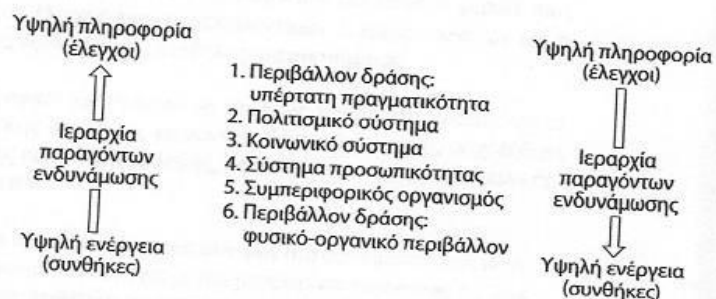
Ο Parsons σχεδίασε το σύστημα AGIL με στόχο να μπορεί να εφαρμοστεί σε όλα τα επίπεδα του θεωρητικού του συστήματος (για ένα παράδειγμα, βλ. Paulsen και Feldman, 1995). Στην πραγμάτευση που ακολουθεί για τα τέσσερα συστήματα δράσης θα δείξουμε πώς χρησιμοποιεί το σχήμα AGIL ο Parsons.

Ο *συμπεριφορικός οργανισμός* (behavioral organism) είναι το σύστημα δράσης που χειρίζεται τη λειτουργία προσαρμογής ρυθμίζοντας και μεταμορφώνοντας τον εξωτερικό κόσμο. Το *σύστημα προσωπικότητας* επιτελεί τη λειτουργία της επίτευξης στόχων προσδιορίζοντας τους στόχους του συστήματος και επιστρατεύοντας πόρους για την επίτευξή τους. Το *κοινωνικό σύστημα* αναλαμβάνει τη λειτουργία του συντονισμού και της εσωτερικής ισορροπίας, παρέχοντας στους δρώντες τους κανόνες και τις αξίες που κινητοποιούν τις πράξεις τους. Το Σχήμα 3.1 συνοψίζει τη δομή του συστήματος δράσης στο πλαίσιο του σχήματος AGIL.

Το σύστημα δράσης

Είμαστε πλέον έτοιμοι να συζητήσουμε το γενικό σχήμα του συστήματος δράσης του Parsons. Το Σχήμα 3.2 δίνει μια σύνοψή του.

Είναι προφανές ότι ο Parsons είχε μια σαφή ιδέα για τα «επίπεδα» της κοινωνικής ανάλυσης καθώς και για τη μεταξύ τους σχέση. Η ιεραρχική διευθέτηση είναι σαφής, ενώ τα επίπεδα ενσωματώνονται στο σύστημα του Parsons με δύο τρόπους. Πρώτον, το καθένα από τα χαμηλότερα επίπεδα παρέχει τις συνθήκες και την ενέργεια που χρειάζονται τα ανώτερα επίπεδα. Κατά δεύτερον, τα υψηλότερα επίπεδα ελέγχουν αυτά που βρίσκονται σε χαμηλότερη θέση στην ιεραρχία.

ΣΧΗΜΑ 3.2 Το σχήμα δράσης του Parsons

Σε ό,τι αφορά τα περιβάλλοντα του συστήματος δράσης, το χαμηλότερο επίπεδο, το φυσικό και οργανικό περιβάλλον, εκπροσωπεί τις μη συμβολικές πτυχές του ανθρώπινου σώματος, την ανατομία και τη φυσιολογία του. Το υψηλότερο επίπεδο, η υπέρτατη πραγματικότητα, διακρίνεται από μια, όπως εκτιμά ο Jackson Toby, «μεταφυσική χροιά», αλλά ο Toby υποστηρίζει επίσης ότι ο Parsons «δεν αναφέρεται τόσο στο υπερφυσικό όσο σε μια καθολική τάση των κοινωνιών να αντιμετωπίζουν συμβολικά τις αβεβαιότητες, τις αγωνίες και τις τραγωδίες της ανθρωπίνης ύπαρξης που θέτουν σε αμφισβήτηση το νόημα της κοινωνικής οργάνωσης» (1977:3).

Η καρδιά του έργου του Parsons έγκειται στα τέσσερα συστήματα δράσης που διέκρινε. Στις υποθέσεις που διατυπώνει ο Parsons σχετικά με τα συστήματα δράσης, το πρόβλημα της τάξης αναδείχθηκε σε κύριο ενδιαφέρον του αλλά και σε μείζονα πηγή κριτικής στο έργο του (Schwanenberg, 1971). Το χομπσιανό πρόβλημα της τάξης – τι είναι αυτό που αποτρέπει τον πόλεμο των πάντων κατά των πάντων στην κοινωνία – δεν είχε απαντηθεί ικανοποιητικά για τον Parsons (1937) από τους προηγούμενους φιλοσόφους. Ο Parsons εντόπισε την απάντηση στο πρόβλημα της τάξης στο «συμμετασυστημικό» υποκείμενο, η οποία λειτουργεί κατά την άποψή του με βάση το ακόλουθο σύνολο υποθέσεων:

1. Τα συστήματα διακρίνονται από την τάξη και αλληλεξάρτηση των συστατικών τους στοιχείων.
2. Τα συστήματα τείνουν προς μια κατάσταση αυτοτροφοδοτούμενης τάξης ή ισορροπίας.³
3. Ένα σύστημα είτε είναι στατικό είτε συμμετέχει σε μια εύτακτη διαδικασία μεταβολής.
4. Η φύση ενός μέρους του συστήματος έχει αντίκτυπο στη μορφή που μπορούν να πάρουν τα άλλα μέρη.

3. Συνήθως, για τον Parsons, το πρόβλημα της τάξης σχετίζεται με το ζήτημα του γιατί μια δράση είναι μη τυχαία ή σχεδιασμένη. Το ζήτημα της ισορροπίας για τον Parsons ήταν περισσότερο εμπειρικής φύσης. Παρ' όλα αυτά, και ο ίδιος ο Parsons συχνά χρησιμοποιεί ως ταυτόσημους τους όρους της τάξης και της ισορροπίας.

5. Τα συστήματα διατηρούν όρια με τα περιβάλλοντά τους.
6. Η κατανομή και η ενσωμάτωση είναι δύο θεμελιώδεις διαδικασίες, που είναι αναγκαίες για κάθε δεδομένη κατάσταση ή ισορροπία ενός συστήματος.
7. Τα συστήματα τείνουν προς την αυτοδιατήρηση. Στη διαδικασία αυτή εμπλέκονται η διατήρηση των ορίων και των σχέσεων των συστατικών μερών τους προς το σύνολο, ο έλεγχος των περιβαλλοντικών διαφοροποιήσεων και ο έλεγχος των εσωτερικών τάσεων μεταβολής του συστήματος.

Οι υποθέσεις αυτές οδήγησαν τον Parsons να θέσει ως πρώτη του προτεραιότητα την ανάλυση της *ιεραρχικής* δομής της κοινωνίας. Κάνοντάς το αυτό, ασχολήθηκε ελάχιστα με το ζήτημα της κοινωνικής αλλαγής, με το οποίο καταπίεστηκε πολύ αργότερα στη σταδιοδρομία του:

Πιστεύουμε ότι δεν είναι συνετή η περιγραφή αλλαγών στα συστήματα ή στις μεταβλητές τους εάν προηγουμένως δεν έχουμε απομονώσει και περιγράψει τις ίδιες τις μεταβλητές· συνεπώς, επιλέξαμε να ξεκινήσουμε μελετώντας συγκεκριμένους συνδυασμούς μεταβλητών, και να προχωρήσουμε προς την περιγραφή των τρόπων με τους οποίους οι συνδυασμοί αυτοί μεταβάλλονται μόνον αφού θεμελιώσουμε την ανάλυση αυτών.

(Parsons και Shils, 1951:6)

Ο Parsons δέχθηκε τόσο σφοδρή κριτική για αυτό τον στατικό προσανατολισμό του, που αφιέρωνε σταδιακά όλο και μεγαλύτερη προσοχή στο ζήτημα της μεταβολής· μάλιστα, όπως θα δούμε, κάποια στιγμή αφιερώθηκε στο ζήτημα της εξέλιξης των κοινωνιών. Ωστόσο, κατά την άποψη των περισσότερων παρατηρητών, ακόμα και το έργο του για την κοινωνική μεταβολή είχε την τάση να είναι ιδιαίτερα στατικό και δομημένο.

Διαβάζοντας για τα τέσσερα συστήματα δράσης, ο αναγνώστης θα πρέπει να έχει κατά νου ότι δεν υφίστανται στον πραγματικό κόσμο αλλά αποτελούν κυρίως εργαλεία για την ανάλυσή του.

Κοινωνικό σύστημα Η σύλληψη του Parsons για το κοινωνικό σύστημα ξεκινά από το μικροεπίπεδο και τη διαντίδραση ανάμεσα στο εγώ και τον άλλο εαυτό (*alter ego*), που ορίζεται ως η πλέον στοιχειώδης μορφή του κοινωνικού συστήματος. Αφιέρωσε ελάχιστο χρόνο στην ανάλυση αυτού του επιπέδου, αν και υποστήριξε ότι γνωρίσματα αυτού του συστήματος διαντίδρασης απαντούν και στις πιο περίπλοκες μορφές που λαμβάνει το κοινωνικό σύστημα. Ο Parsons έδωσε τον κάτωθι ορισμό στο *κοινωνικό σύστημα*.

Ένα κοινωνικό σύστημα αποτελείται από ένα σύνολο ατομικών δρώντων που *διαιδρούν* μεταξύ τους σε μια κατάσταση που διαθέτει φυσική ή περιβαλλοντική πτυχή. Το κίνητρο των δρώντων είναι η τάση προς τη «μεγιστοποίηση της ικανο-

ποίηση», ενώ τόσο η σχέση τους με τον εαυτό τους όσο και η σχέση με τους άλλους καθορίζεται από ένα σύστημα πολιτισμικά δομημένων, κοινών συμβόλων τα οποία μεσολαβούν.

(Parsons, 1951:5-6).

Έχουμε εδώ έναν ορισμό του κοινωνικού συστήματος που χρησιμοποιεί πολλούς από τους σημαντικότερους όρους στο έργο του Parsons – δρώντες, διαντίδραση, περιβάλλον, μεγιστοποίηση της ικανοποίησης, πολιτισμός.

Παρά την προσήλωσή του στην ερμηνεία του κοινωνικού συστήματος ως συστήματος διαντίδρασης, ο Parsons δεν χρησιμοποίησε τη διαντίδραση ως θεμελιώδη μονάδα στη μελέτη του κοινωνικού συστήματος. Αντ' αυτής χρησιμοποίησε το σύμπλεγμα *κοινωνικής θέσης - ρόλου* ως βασική μονάδα του συστήματος. Δεν πρόκειται για κάποια πτυχή των δρώντων ή της διαντίδρασης αλλά μάλλον για ένα *δομικό* στοιχείο του κοινωνικού συστήματος. Η κοινωνική θέση αναφέρεται σε μια δομική θέση εντός του κοινωνικού συστήματος και ο *ρόλος* αφορά τις πράξεις του δρώντος που κατέχει τη θέση, υπό το πρίσμα της λειτουργικής σημασίας του για το ευρύτερο σύστημα. Ο δρων προσεγγίζεται όχι από την οπτική των σκέψεων και πράξεών του αλλά (τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τη θέση του στο κοινωνικό σύστημα) ως απλό συνονθύλευμα θέσεων και ρόλων.

Στην ανάλυσή του για το κοινωνικό σύστημα, ο Parsons ενδιαφερόταν κυρίως για τα δομικά του στοιχεία. Πέρα από το ενδιαφέρον του για την κοινωνική θέση - ρόλο, ο Parsons (1966:11) ενδιαφερόταν για μεγάλης κλίμακας στοιχεία των κοινωνικών συστημάτων, όπως οι συλλογικότητες, οι κανόνες και οι αξίες. Στην ανάλυσή του για το κοινωνικό σύστημα ο Parsons δεν ήταν όμως μόνο δομιστής αλλά και λειτουργιστής. Ως εκ τούτου περιέγραψε μια σειρά από λειτουργικά προσπατούμενα που πρέπει να διαθέτει ένα κοινωνικό σύστημα. Καταρχάς, τα κοινωνικά συστήματα πρέπει να είναι δομημένα με τρόπο που να τους επιτρέπει η λειτουργία τους να είναι συμβατή με τη λειτουργία άλλων συστημάτων. Δεύτερον, για να επιβιώσει ένα κοινωνικό σύστημα, θα πρέπει να διαθέτει την απαραίτητη υποστήριξη από άλλα συστήματα. Τρίτον, το σύστημα θα πρέπει να εκπληρώνει πολλές από τις ανάγκες των δρώντων που το αποτελούν. Τέταρτον, το σύστημα θα πρέπει να εξασφαλίζει την επαρκή συμμετοχή των μελών του. Πέμπτον, θα πρέπει να ασκεί έναν ελάχιστο βαθμό ελέγχου επί των δυνητικά διαλυτικών συμπεριφορών. Έκτον, εάν μια σύγκρουση ξεπερνά κάποια συγκεκριμένα όρια, θα πρέπει να καταστέλλεται. Τέλος, κάθε κοινωνικό σύστημα χρειάζεται μια κοινή γλώσσα προκειμένου να επιβιώνει.

Είναι σαφές ότι στην πραγμάτευση του Parsons για τα λειτουργικά προσπατούμενα που πρέπει να πληροί ένα κοινωνικό σύστημα εστίαζε κυρίως στα μεγάλης κλίμακας συστήματα και στις μεταξύ τους σχέσεις (κοινωνιακός λειτουργισμός). Ακόμα και όταν μιλούσε για τους δρώντες, η εξέτασή του ήταν από τη σκοπιά του συστήματος. Επίσης, η εξέταση αυτή αντανακλά το ενδιαφέρον του Parsons για τη διατήρηση της τάξης εντός του κοινωνικού συστήματος.

Δρώντες και κοινωνικό σύστημα Ωστόσο ο Parsons δεν αγνόησε εντελώς το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στους δρώντες και τις κοινωνικές δομές στην ανάλυση του κοινωνικού συστήματος. Μάλιστα, θεωρούσε την εννοποίηση των αξιακών προτύπων και απόψεων για τις ανάγκες ως «το θεμελιώδες δυναμικό θεώρημα της κοινωνιολογίας» (Parsons, 1951:42). Δεδομένου του κεντρικού ενδιαφέροντός του για το κοινωνικό σύστημα, κρίσιμη σημασία σε αυτή τη σύλληψη έχουν οι διαδικασίες της εσωτερικής και της κοινωνικοποίησης. Με άλλα λόγια, ο Parsons ενδιαφερόταν για τους τρόπους με τους οποίους οι κανόνες και οι αξίες ενός συστήματος μεταδίδονται στους δρώντες που το αποτελούν. Όταν η διαδικασία κοινωνικοποίησης είναι επιτυχής, οι κανόνες και οι αξίες εσωτερικεύονται – δηλαδή αφομοιώνονται από τις «συνειδήσεις» των δρώντων. Έτσι, επιδιώκοντας τα δικά τους συμφέροντα, οι δρώντες στην πραγματικότητα υπηρετούν τα συμφέροντα του συστήματος συνολικά. Όπως το έθεσε ο Parsons, «ο συνδυασμός μοτίβων αξιακού προσανατολισμού που αποκτάται [από τον δρώντα στο πλαίσιο της κοινωνικοποίησης] θα πρέπει σε πολύ σημαντικό βαθμό να αποτελεί λειτουργία της θεμελιώδους δομής ρόλων και των κυρίαρχων αξιών του κοινωνικού συστήματος» (1951:227).

Γενικότερα, ο Parsons υπέθετε ότι οι δρώντες συνήθως είναι παθητικοί δέκτες στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης.⁴ Τα παιδιά δεν μαθαίνουν μόνον πώς να δρουν αλλά και τους κανόνες και τις αξίες, την ηθική της κοινωνίας. Η κοινωνικοποίηση παρουσιάζεται ως μια συντηρητική διαδικασία, όπου οι προδιαθέσεις αναγκών (οι οποίες επίσης σε μεγάλο βαθμό καθορίζονται από την κοινωνία) προσδένουν τα παιδιά στο κοινωνικό σύστημα, και παρέχει τα μέσα με τα οποία μπορούν να ικανοποιηθούν. Υπάρχει ελάχιστο ή και μηδενικό περιθώριο δημιουργικότητας: η ανάγκη της ικανοποίησης ενσωματώνει τα παιδιά στο υφιστάμενο σύστημα. Ο Parsons βλέπει την κοινωνικοποίηση ως μια διά βίου εμπειρία μάθησης. Καθώς οι κανόνες και οι αξίες που εντυπώνονται στην παιδική ηλικία είναι συνήθως πολύ γενικές, δεν προετοιμάζουν τα παιδιά για τις συγκεκριμένες καταστάσεις που θα αντιμετωπίσουν στην ενήλικη ζωή τους. Ως εκ τούτου, η κοινωνικοποίηση θα πρέπει να εμπλουτίζεται καθ' όλη τη διάρκεια του κύκλου ζωής του ανθρώπου με μια σειρά από πιο συγκεκριμένες κοινωνικές εμπειρίες. Παρά την ανάγκη αυτή της ενήλικης ζωής, οι κανόνες και οι αξίες που μαθαίνει το παιδί τείνουν να μένουν σταθερές και, με μια ήπια διαδικασία ενίσχυσης, συνήθως παραμένουν σε ισχύ καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου.

Παρά τον κομφορμισμό που παράγει η διά βίου κοινωνικοποίηση, υπάρχουν σημαντικά περιθώρια ατομικής διαφοροποίησης στο σύστημα. Το ερώτημα είναι το εξής: για ποιον λόγο αυτό συνήθως δεν αποτελεί μείζον πρόβλημα για το κοινωνικό σύστημα, δεδομένης της ανάγκης του τελευταίου για διατήρηση της τάξης; Καταρχάς μπορούν να χρησιμοποιηθούν διάφοροι μηχανισμοί άσκησης κοινωνικού ελέγχου για να επιβληθεί η συμμόρφωση. Ωστόσο για τον Parsons ο κοινωνικός έλεγχος αποτελεί

4. Αυτή είναι μια αμφιλεγόμενη ερμηνεία του έργου του Parsons με την οποία πολλοί διαφωνούν. Ο François Bourricaud, για παράδειγμα, μιλά για «διαλεκτική της κοινωνικοποίησης» (1981:108) στο έργο του Parsons και όχι για παθητικούς δέκτες της κοινωνικοποίησης.

ΣΧΗΜΑ 3.3 Κοινωνία, τα υποσυστήματά της και τα λειτουργικά προαπαιτούμενα

αυστηρά τη δεύτερη γραμμή άμυνας. Ένα σύστημα λειτουργεί ιδανικά όταν ο κοινωνικός έλεγχος χρησιμοποιείται μόνο περιστασιακά. Κατά δεύτερον, το σύστημα πρέπει να είναι σε θέση να ανέχεται ένα βαθμό διαφοροποίησης και απόκλισης. Ένα ευέλικτο κοινωνικό σύστημα είναι ισχυρότερο από ένα άκαμπτο αλλά εύθραυστο σύστημα που δεν ανέχεται καμία παρέκκλιση. Τέλος, το κοινωνικό σύστημα θα πρέπει να προσφέρει ευρεία γκάμα ευκαιριών ανάληψης ρόλων, που θα επιτρέπει στις διαφορετικές προσωπικότητες να εκφράζονται χωρίς να απειλείται η συνοχή του συστήματος.

Η κοινωνικοποίηση και ο κοινωνικός έλεγχος είναι οι κύριοι μηχανισμοί που επιτρέπουν στο κοινωνικό σύστημα να διατηρεί την ισορροπία του. Ήπιες δόσεις ατομικότητας και απόκλισης γίνονται αποδεκτές, ωστόσο πιο ακραίες μορφές θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με μηχανισμούς αποκατάστασης της ισορροπίας. Ως εκ τούτου, η κοινωνική τάξη αποτελεί εγγενές στοιχείο της δομής του κοινωνικού συστήματος του Parsons:

Χωρίς να έχουν σχεδιαστεί σκόπιμα, έχουν αναπτυχθεί, τόσο στο δικό μας κοινωνικό σύστημα όσο αντίστοιχα και σε άλλα, μηχανισμοί οι οποίοι, εντός ορίων, είναι ικανοί να αποτρέπουν και να αντιστρέφουν τις υποβόσκουσες τάσεις απόκλισης από το να εισέλθουν στη φάση του φαύλου κύκλου που θα τις έθετε πέραν του ελέγχου των συνηθισμένων κυρώσεων, δηλαδή της επιδοκίμαστας-αποδοκίμαστας και επιβράβευσης-τιμωρίας.

(Parsons, 1951:319)

Και πάλι, το κύριο ενδιαφέρον του Parsons ήταν το σύστημα συνολικά παρά ο δρων εντός του συστήματος – το πώς το σύστημα ελέγχει τον δρώντα, και όχι το πώς ο δρων δημιουργεί και διατηρεί το σύστημα. Αυτό αντανακλά τον δομολειτουργικό προσανατολισμό του Parsons σε αυτό το ζήτημα.

Κοινωνία Παρ' ότι η ιδέα του κοινωνικού συστήματος περιλαμβάνει όλους τους τύπους συλλογικότητας, ένα συγκεκριμένο και ιδιαίτερα σημαντικό κοινωνικό σύστημα είναι η *κοινωνία*, «μια σχετικά αυτόνομη συλλογικότητα, τα μέλη της οποίας είναι ικα-

νά να ικανοποιούν όλες τις ατομικές και συλλογικές τους ανάγκες και να ζουν ολοκληρωτικά εντός του πλαισίου της» (Rocher, 1975:60).⁵ Ως οπαδός του δομολειτουργισμού, ο Parsons διέκρινε ανάμεσα σε τέσσερις δομές ή υποσυστήματα στην κοινωνία όσον αφορά τις λειτουργίες (AGIL) που αυτές επιτελούν (βλ. Σχήμα 3.3). Η *οικονομία* είναι το υποσύστημα που επιτελεί για λογαριασμό της κοινωνίας τη λειτουργία της προσαρμογής στο περιβάλλον μέσω της εργασίας, της παραγωγής και του καταμερισμού. Επιτελώντας αυτή τη λειτουργία, η οικονομία προσαρμόζει το περιβάλλον στις ανάγκες της κοινωνίας και τη βοηθά να προσαρμοστεί σε αυτές τις εξωτερικές πραγματικότητες. Η *πολιτεία* (ή πολιτικό σύστημα) επιτελεί τη λειτουργία της επίτευξης των σκοπών, επιδιώκοντας κοινωνικού τύπου στόχους και αξιοποιώντας προς τούτο τους δρώντες και τους πόρους. Το σύστημα θεματοφύλαξης (όπου ανήκουν, για παράδειγμα, τα σχολεία και η οικογένεια) επιτελεί τη λειτουργία της διατήρησης των βασικών δομών, μεταδίδοντας την κουλτούρα (κανόνες και αξίες) στους δρώντες και επιτρέποντάς τους να την εσωτερικεύσουν. Τέλος, η λειτουργία της ενσωμάτωσης επιτελείται από την *κοινωνιακή κοινότητα* (societal community) (για παράδειγμα το νομικό σύστημα), που συντονίζει τα διάφορα στοιχεία της κοινωνίας (Parsons και Platt, 1973).

Όσο σημαντικές κι αν είναι αυτές οι δομές του κοινωνικού συστήματος για τον Parsons, το πολιτισμικό σύστημα ήταν ακόμη σημαντικότερο. Για την ακρίβεια, όπως είδαμε νωρίτερα, το πολιτισμικό σύστημα βρίσκεται στην κορυφή του συστήματος δράσης του Parsons, ο οποίος (1966) αυτοχαρακτηριζόταν «πολιτισμικός ντετερμινιστής» (cultural determinist).⁶

Πολιτισμικό σύστημα Ο Parsons θεωρούσε την κουλτούρα ως μείζονα παράγοντα συνοχής των διαφορετικών στοιχείων του κοινωνικού κόσμου, ή, για να χρησιμοποιήσουμε τη δική του ορολογία, του συστήματος δράσης. Η κουλτούρα μεσολαβεί στη διαντίδραση των δρώντων και ενσωματώνει την προσωπικότητα και τα κοινωνικά συστήματα. Η κουλτούρα έχει το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό ότι μετατρέπεται, τουλάχιστον εν μέρει, σε συστατικό στοιχείο των άλλων συστημάτων. Ως εκ τούτου, στο κοινωνικό σύστημα η κουλτούρα αποτυπώνεται στους κανόνες και τις αξίες, ενώ στο επίπεδο της προσωπικότητας εσωτερικεύεται από τον δρώντα. Ωστόσο, το πολιτισμικό σύστημα δεν είναι απλώς ένα μέρος των άλλων συστημάτων· έχει επίσης ανεξάρτητη ύπαρξη με τη μορφή του κοινωνικού αποθέματος γνώσεων, συμβόλων και ιδεών. Αυτές οι πτυχές του πολιτισμικού συστήματος είναι διαθέσιμες τόσο στο κοινωνικό όσο και στο προσωπικό σύστημα, χωρίς ωστόσο να μετατρέπονται σε μέρη τους (Morse, 1961:105· Parsons και Shils, 1951:6).

Ο Parsons όριζε το πολιτισμικό σύστημα, όπως έκανε και με τα άλλα του συστή-

5. Ο Bernard Barber (1993, 1994) υποστηρίζει πως, παρά τη σημαντική σύγχυση όσον αφορά τη χρήση ορολογίας στο έργο του Parsons, η ιδέα του κοινωνικού συστήματος πρέπει να περιορίζεται σε περιεκτικά, ολοκληρωμένα συστήματα όπως οι κοινωνίες.

6. Είχε ενδιαφέρον ότι οι Alexander και Smith (2001:139) υποστηρίζουν πως η θεωρία του Parsons πάσχει από «ανεπαρκή βαρύτητα στην κουλτούρα» και ότι ο Parsons δεν διατυπώνει «ολοκληρωμένη περιγραφή» της κουλτούρας.

ματα, με όρους της σχέσης του προς τα άλλα συστήματα δράσης. Ως εκ τούτου, η *κουλτούρα* ερμηνεύεται ως ένα διατεταγμένο, εύτακτο σύστημα συμβόλων που αποτελούν αντικείμενα προσανατολισμού για τους δρώντες, εσωτερικευμένες πτυχές του συστήματος προσωπικότητας καθώς και θεσμοποιημένα πρότυπα (Parsons, 1990) στο κοινωνικό σύστημα. Καθώς είναι σε μεγάλο βαθμό συμβολική και υποκειμενική, η κουλτούρα μεταδίδεται εύκολα από το ένα σύστημα στο άλλο. Η κουλτούρα μπορεί να μεταπηδήσει από το ένα κοινωνικό σύστημα στο άλλο μέσω της διάχυσης, ενώ το πέρασμα από ένα σύστημα προσωπικότητας σε ένα άλλο γίνεται μέσω της μάθησης και της κοινωνικοποίησης. Ωστόσο ο συμβολικός (υποκειμενικός) χαρακτήρας της κουλτούρας τής προσδίδει και ένα πρόσθετο χαρακτηριστικό, τη δυνατότητα να ασκεί έλεγχο επί των άλλων παρσονικών συστημάτων δράσης. Αυτός είναι ένας από τους λόγους που ο Parsons κατέληξε να θεωρεί τον εαυτό του πολιτισμικό ντετερμινιστή.

Εάν όμως το πολιτισμικό σύστημα κατέχει τόσο κυρίαρχη θέση στην παρσονική θεωρία, τίθεται το ερώτημα κατά πόσον αυτή αποτελεί μια γνήσια ενοποιητική θεωρία. Όπως επισημαίνεται στο Παράρτημα, μια γνήσια ενοποιητική θεωρία αποδίδει σε γενικές γραμμές ίση βαρύτητα σε όλα τα μείζονα επίπεδα ανάλυσης. Ο πολιτισμικός ντετερμινισμός, για την ακρίβεια κάθε τύπου ντετερμινισμός, είναι ιδιαίτερα ύποπτος από τη σκοπιά της ενοποιημένης κοινωνιολογίας (για μια προσέγγιση που βλέπει μεγαλύτερα στοιχεία ενοποίησης στο έργο του Parsons, βλ. Camic, 1990). Το πρόβλημα εντείνεται εάν κοιτάξουμε το σύστημα προσωπικότητας και δούμε πόσο ανεπαρκώς το έχει αναπτύξει στο έργο του ο Parsons.

Το σύστημα προσωπικότητας Το σύστημα προσωπικότητας δεν ελέγχεται μόνο από το πολιτισμικό σύστημα αλλά και από το κοινωνικό σύστημα. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο Parsons δεν αναγνώριζε ένα βαθμό ανεξαρτησίας στο σύστημα προσωπικότητας:

Η άποψη που θα διατυπώσω είναι ότι, ενώ το κυρίως περιεχόμενο της δομής της προσωπικότητας αντλείται από τα κοινωνικά συστήματα και την κουλτούρα μέσω της κοινωνικοποίησης, η προσωπικότητα εξελίσσεται σε ένα ανεξάρτητο σύστημα μέσω των σχέσεων προς τον δικό της οργανισμό και μέσω της μοναδικότητας των βιωματικών εμπειριών της· δεν αποτελεί απλό επιφανόμενο.

(Parsons, 1970:82).

Δίνεται η εντύπωση εδώ ότι ο Parsons μας ρίχνει στάχτη στα μάτια. Ακόμη κι αν δεχτούμε ότι δεν αντιμετωπίζει το σύστημα της προσωπικότητας ως απλό επιφανόμενο, ασφαλώς του επιφυλάσσει στο θεωρητικό του σύστημα δευτερεύοντα ή εξαρτημένο ρόλο.

Η προσωπικότητα ορίζεται ως το οργανωμένο σύστημα προσανατολισμού και κινήτρων δράσης κάθε επιμέρους ατόμου. Το βασικό συστατικό στοιχείο της προσωπικότητας είναι η «προδιάθεση αναγκών» (need-disposition). Οι Parsons και Shils ορίζουν τις *προδιαθέσεις αναγκών* ως τις «πλέον σημαντικές μονάδες κινητοποίησης προς δράση» (1951:113). Διέκριναν τις προδιαθέσεις ανάγκης από τις έμφυτες τάσεις, οι οποίες είναι «η φυσιολογική ενέργεια που καθιστά εφικτή τη δράση» (Parsons

και Shils, 1951:111). Με άλλα λόγια, οι έμφυτες τάσεις πρέπει να εκλαμβάνονται ως χαρακτηριστικά του βιολογικού οργανισμού. Οι προδιαθέσεις αναγκών ορίζονται ως «τάσεις που δεν είναι έμφυτες αλλά επίκτητες, καθώς αποκτώνται μέσω της διαδικασίας της ίδιας της δράσης» (Parsons και Shils, 1951:111). Με άλλα λόγια, οι προδιαθέσεις αναγκών είναι τάσεις που διαμορφώνονται από το κοινωνικό περιβάλλον.

Οι προδιαθέσεις αναγκών επιβάλλουν στους δρώντες να αποδεχθούν ή να απορρίψουν αντικείμενα που εμφανίζονται στο περιβάλλον ή να αναζητήσουν νέα αντικείμενα, εάν τα ήδη διαθέσιμα δεν ικανοποιούν επαρκώς τις προδιαθέσεις αναγκών τους. Ο Parsons έκανε διάκριση ανάμεσα σε τρεις βασικούς τύπους προδιαθέσεων αναγκών. Ο πρώτος τύπος επιτάσσει στους δρώντες να αναζητούν την αγάπη, την αποδοχή κ.ο.κ. στις κοινωνικές τους σχέσεις. Ο δεύτερος τύπος περιλαμβάνει εσωτερικευμένες αξίες, που οδηγούν τους δρώντες να πειθαρχούν σε διάφορα πολιτισμικά πρότυπα και κανόνες. Τέλος, υπάρχουν οι προσδοκίες ρόλου, που παρακινούν τους δρώντες να δίνουν και να λαμβάνουν τις κατάλληλες αποκρίσεις.

Όλα αυτά δίνουν μια ιδιαίτερα παθητική εικόνα των δρώντων. Οι δρώντες φαίνεται να κινούνται καθ' υπαγόρευση των τάσεών τους, να κυριαρχούνται από την κουλτούρα ή, συνηθέστερα, να διαμορφώνονται από ένα συνδυασμό τάσεων και κουλτούρας (δηλαδή από τις προδιαθέσεις αναγκών). Η ύπαρξη ενός παθητικού συστήματος προσωπικότητας αποτελεί ασφαλώς τον αδύναμο κρίκο για μια ενοποιητική θεωρία, και ο Parsons φαίνεται πως είχε επίγνωση του γεγονότος αυτού. Σε διάφορες περιστάσεις, προσπάθησε να προσδώσει στην προσωπικότητα ένα βαθμό δημιουργικότητας. Για παράδειγμα, έλεγε: «Δεν θέλουμε [...] να υπονοήσουμε ότι οι αξίες του ατόμου είναι αποκλειστικά προϊόν της "εσωτερικευμένης κουλτούρας" ή ότι ταυτίζονται με την απλή συμμόρφωση προς κανόνες και νόμους. Το άτομο προχωρά σε δημιουργικές τροποποιήσεις, καθώς εσωτερικεύει την κουλτούρα· ωστόσο το πρωτότυπο στοιχείο δεν είναι η πολιτισμική πτυχή» (Parsons και Shils, 1951:72). Παρ' όλους τους ισχυρισμούς αυτού του τύπου, η κυρίαρχη εικόνα που αναδεικνύεται από το έργο του Parsons είναι αυτή ενός παθητικού συστήματος προσωπικότητας.

Η έμφαση που δίνει ο Parsons στις προδιαθέσεις αναγκών δημιουργεί και άλλα προβλήματα. Καθώς αφήνει εκτός ουκ ολίγες σημαντικές πτυχές της προσωπικότητας, το σύστημά του γίνεται φτωχό και ατελές. Αυτό ακριβώς υποστηρίζει ο ψυχολόγος Alfred Baldwin:

Θα ήταν μάλλον δίκαιο να πούμε ότι ο Parsons δεν καταφέρνει με τη θεωρία του να περιγράψει μια προσωπικότητα που διαθέτει ικανό σύνολο ιδιοτήτων ή μηχανισμών πέραν των προδιαθέσεων αναγκών, ενώ αυτοϋπονομεύεται όταν δεν αναγνωρίζει στην προσωπικότητα αρκετά χαρακτηριστικά και ικανό αριθμό διαφορετικών τύπων μηχανισμών ώστε να μπορεί αυτή να είναι ικανή να λειτουργεί.

(A. Baldwin, 1961:186)

Ο Baldwin διατυπώνει και μια άλλη διορατική παρατήρηση σχετικά με το σύστημα προσωπικότητας του Parsons, υποστηρίζοντας ότι, ακόμα και όταν ο Parsons αναλύει

το σύστημα προσωπικότητας, στην πραγματικότητα δεν είναι εκεί στραμμένο το ενδιαφέρον του: «Ακόμα και όταν γράφει ολόκληρα κεφάλαια για τη δομή της προσωπικότητας, ο Parsons αφιερώνει πολύ περισσότερες σελίδες στα κοινωνικά συστήματα παρά στην προσωπικότητα» (1961:180). Αυτό αντανakλάται στους διάφορους τρόπους με τους οποίους ο Parsons συνδέει την προσωπικότητα με το κοινωνικό σύστημα. Αρχικά οι δρώντες πρέπει να μάθουν να βλέπουν τον εαυτό τους με έναν τρόπο που να ταιριάζει με τη θέση την οποία κατέχουν στην κοινωνία (Parsons και Shils, 1951:147). Κατά δεύτερον, οι προσδοκίες ρόλου συνδέονται με καθέναν από τους ρόλους που αναλαμβάνουν οι επιμέρους δρώντες. Στη συνέχεια έχουμε τη μάθηση μέσω της αυτοπειθαρχίας, της εσωτερίκευσης των προσανατολισμών αξιών, της ταύτισης κ.ο.κ. Όλες αυτές οι δυνάμεις τείνουν προς την ενσωμάτωση του συστήματος προσωπικότητας με το κοινωνικό σύστημα, που αποτελούσε το επίκεντρο του ενδιαφέροντος του Parsons. Ωστόσο, επισήμαινε επίσης και την πιθανότητα αποτυχημένης ενσωμάτωσης, που συνιστά πρόβλημα για το σύστημα και πρέπει να ανημετωπιστεί.

Μια άλλη πτυχή του έργου του Parsons –το ενδιαφέρον του για την εσωτερίκευση ως πτυχή του συστήματος προσωπικότητας που ανήκει στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης– αντανakλά την παθητικότητα του συστήματος προσωπικότητας. Ο Parsons (1970:2) άντλησε αυτό το ενδιαφέρον του από το έργο του Durkheim για την εσωτερίκευση καθώς και από το έργο του Freud, κυρίως σε ό,τι αφορά το υπερεγώ. Δίνοντας έμφαση στην εσωτερίκευση και το υπερεγώ, ο Parsons για μία ακόμη φορά αποκαλύπτει ότι προσεγγίζει το σύστημα προσωπικότητας ως παθητικό και εξωτερικά ελεγχόμενο.

Μολονότι ο Parsons ήταν διατεθειμένος να εξετάσει τις υποκειμενικές πτυχές της προσωπικότητας στο αρχικό του έργο, σταδιακά εγκατέλειπε αυτή την οπτική όλο και περισσότερο. Κάνοντάς το αυτό, περιόρισε τις πιθανές διορατικές παρατηρήσεις που θα μπορούσε να διατυπώσει για το σύστημα προσωπικότητας. Κάποια στιγμή ο Parsons δήλωσε ξεκάθαρα ότι το ενδιαφέρον του απομακρυνόταν από τα εσωτερικά νοήματα που μπορεί να έχουν οι δράσεις των ανθρώπων: «Η οργάνωση των δεδομένων παρατήρησης στο πλαίσιο της θεωρίας της δράσης είναι απολύτως εφικτή και εποικοδομητική από τη σκοπιά του τροποποιημένου συμπεριφορισμού, και αυτού του είδους η διατύπωση αποφεύγει πολλά από τα δύσκολα ζητήματα της ενδοσκόπησης ή ενσυναίσθησης» (Parsons και Shils, 1951:64).

Συμπεριφορικός οργανισμός Παρ' ότι ενέταξε τον συμπεριφορικό οργανισμό ως ένα από τα τέσσερα συστήματα δράσης του, ο Parsons τον ανέλυσε ελάχιστα. Ο ρόλος του είναι να αποτελεί την πηγή της ενέργειας των υπόλοιπων συστημάτων. Παρ' ότι βασίζεται στη γενετική συγκρότηση, ο οργανισμός επηρεάζεται από τις διαδικασίες της προσαρμογής και της μάθησης που συντελούνται στη διάρκεια της ζωής του ατόμου.⁷ Ο συμπεριφορικός οργανισμός είναι σαφώς ένα περιττό σύστημα στο έργο

7. Εξαπτίας αυτού του κοινωνικού στοιχείου, στο μεταγενέστερο έργο του ο Parsons εγκαταλείπει τη λέξη οργανισμός, ονομάζοντάς τον «συμπεριφορικό σύστημα» (1975:104).

του Parsons, ωστόσο, αν μη τι άλλο, πρέπει να επαινέθει ο Parsons για το ότι τον συμπεριέλαβε στην κοινωνιολογία του, έστω και εάν ο μόνος λόγος που το έκανε ήταν ότι είχε διαβλέψει τη μεταγενέστερη εκδήλωση ενδιαφέροντος για την κοινωνιοβιολογία και την κοινωνιολογία του σώματος (B. S. Turner, 1985) από ορισμένους κοινωνιολόγους.

Μεταβολή και δυνάμισμός στην παρσονική θεωρία

Το έργο του Parsons, με εννοιολογικά εργαλεία όπως τα τέσσερα συστήματα δράσης και τα λειτουργικά προαπαιτούμενα, οδήγησε στην κατηγορία ότι η δομική θεωρία του δεν ήταν σε θέση να αντιμετωπίσει το ζήτημα της κοινωνικής αλλαγής. Ο Parsons επί χρόνια ήταν εξαιρετικά ευαίσθητος απέναντι σε αυτή την κατηγορία, υποστηρίζοντας πως, μολονότι η μελέτη της μεταβολής είναι αναγκαία, θα πρέπει να προηγείται η μελέτη της δομής. Ωστόσο, τη δεκαετία του 1960 δεν μπορούσε πλέον να αποκρούει τις επιθέσεις, οπότε έκανε μια μεγάλη στροφή στο έργο του προς την κατεύθυνση της μελέτης της κοινωνικής αλλαγής,⁸ ιδιαίτερα της κοινωνικής εξέλιξης (Parsons, 1977:50).

Εξελικτική θεωρία (evolutionary theory) Ο γενικός προσανατολισμός του Parsons (1966) όσον αφορά τη μελέτη της κοινωνικής αλλαγής διαμορφώθηκε από τη βιολογία. Για να ασχοληθεί με αυτή τη διαδικασία, ο Parsons ανέπτυξε αυτό που ονόμασε «παράδειγμα εξελικτικής αλλαγής».

Το πρώτο στοιχείο αυτού του παραδείγματος είναι η διαδικασία της *διαφοροποίησης*. Ο Parsons υπέθετε ότι κάθε κοινωνία αποτελείται από μια σειρά από υποσυστήματα, τα οποία διαφέρουν μεταξύ τους τόσο ως προς τη δομή όσο και ως προς τη λειτουργική σημασία τους για την ευρύτερη κοινωνία. Καθώς η κοινωνία εξελίσσεται, νέα υποσυστήματα διαφοροποιούνται. Αυτό δεν αρκεί ωστόσο – θα πρέπει τα νεότερα συστήματα να έχουν μεγαλύτερες ικανότητες προσαρμογής από τα προηγούμενα. Ως εκ τούτου, η ουσιαστική πτυχή του εξελικτικού μοντέλου του Parsons αφορά την ιδέα της *αναβαθμιζόμενης προσαρμοστικότητας*. Ο Parsons περιέγραψε αυτή τη διαδικασία ως εξής:

Για να καταλήξει η διαφοροποίηση σε ένα ισορροπημένο, πιο εξελιγμένο σύστημα, κάθε δομή που μόλις διαφοροποιήθηκε [...] θα πρέπει να έχει αυξημένη δυνατότητα προσαρμογής για την επίτευξη της πρωτογενούς λειτουργίας της σε σύγκριση με τις επιδόσεις της ίδιας λειτουργίας στην προηγούμενη, περισσότερο διάχυτη δομή [...] Μπορούμε να ονομάσουμε αυτή τη διαδικασία *αναβάθμιση της προσαρμοστικότητας* στο πλαίσιο του εξελικτικού κύκλου μεταβολής.

(Parsons, 1966:22)

8. Για να είμαστε δίκαιοι, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι ο Parsons είχε ασχοληθεί με το ζήτημα της κοινωνικής αλλαγής και νωρίτερα (βλ. Parsons, 1942, 1947· βλ. επίσης Alexander, 1981· Baum και Lechner, 1981).

Πρόκειται για ένα εξόχως αισιόδοξο υπόδειγμα κοινωνικής μεταβολής (αν και ο Parsons ασφαλώς γνώριζε και τη σκοτεινότερη πλευρά της κοινωνικής αλλαγής). Βάσει αυτού του υποδείγματος, καθώς η κοινωνία εξελίσσεται, κατά κανόνα αποκτά μεγαλύτερη ικανότητα αντιμετώπισης των προβλημάτων της. Αντίθετα, στη μαρξική θεωρία η κοινωνική μεταβολή οδηγεί στην τελική κατάλυση της καπιταλιστικής κοινωνίας. Για το λόγο αυτόν, όπως και για άλλους, ο Parsons θεωρείται συχνά ένας πολύ συντηρητικός κοινωνικός στοχαστής. Επιπλέον, ενώ όντως ασχολήθηκε με το ζήτημα της κοινωνικής αλλαγής, είχε την τάση να εστιάζει στις θετικές μόνον πτυχές της στον σύγχρονο κόσμο και όχι στην αρνητική πλευρά της.

Στη συνέχεια, ο Parsons υποστήριξε ότι η διαδικασία της διαφοροποίησης οδηγεί σε ένα νέο σύνολο προβλημάτων *ενσωμάτωσης* για την κοινωνία. Καθώς αυξάνεται ο αριθμός των υποσυστημάτων, η κοινωνία έρχεται αντιμέτωπη με νέα προβλήματα, που έχουν να κάνουν με το συντονισμό των λειτουργιών αυτών των μονάδων.

Μια κοινωνία που βρίσκεται σε φάση εξέλιξης θα πρέπει να μετακινείται από το σύστημα απόδοσης στο σύστημα επίτευξης. Χρειάζεται ευρύτερο φάσμα δεξιοτήτων και ικανοτήτων προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα περισσότερα διάχυτα υποσυστήματα. Οι δυνατότητες των ανθρώπων πρέπει να απελευθερωθούν από τα καθιερωμένα δεσμά τους, για να μπορούν να αξιοποιηθούν από την κοινωνία. Στο πιο γενικό επίπεδο, αυτό σημαίνει ότι οι ομάδες που προηγουμένως αποκλείονταν από τη συμμετοχή στο σύστημα πρέπει να απελευθερωθούν και να συμπεριληφθούν ως ισότιμα και πλήρη μέλη της κοινωνίας.

Τέλος, το σύστημα *αξιών* της κοινωνίας συνολικά θα πρέπει να υποστεί αλλαγή, καθώς οι κοινωνικές δομές και λειτουργίες γίνονται όλο και πιο διαφοροποιημένες. Ωστόσο, καθώς το νέο σύστημα εμφανίζει μεγαλύτερη ποικιλομορφία, είναι δυσκολότερο για το αξιακό σύστημα να καλύψει ικανοποιητικά όλες τις πτυχές. Ως εκ τούτου, μια πιο διαφοροποιημένη κοινωνία προϋποθέτει ένα αξιακό σύστημα το οποίο να «εδράζεται σε ένα υψηλότερο επίπεδο γενίκευσης, προκειμένου να νομιμοποιεί τη μεγαλύτερη ποικιλία στόχων και λειτουργιών των υπομονάδων του» (Parsons, 1966:23). Ωστόσο, αυτή η διαδικασία γενίκευσης των αξιών συχνά δεν προχωρά ομαλά, καθώς συναντά την αντίσταση ομάδων που είναι προσηλωμένες στα δικά τους, πιο περιορισμένα αξιακά συστήματα.

Η εξέλιξη προχωρά μέσα από πολλούς διαφορετικούς κύκλους, ωστόσο δεν υπάρχει μια γενική διαδικασία που να επηρεάζει ισότιμα όλες τις κοινωνίες. Ορισμένες κοινωνίες μπορεί να ενθαρρύνουν την εξέλιξη, ενώ άλλες μπορεί «να κατατράχονται από τόσο μεγάλες εσωτερικές συγκρούσεις ή άλλες δυσκολίες», που να εμποδίζουν τη διαδικασία της εξέλιξης – ορισμένες μπορεί μάλιστα να «χειροτερεύσουν» (Parsons, 1966:23). Αυτό που ενδιέφερε κυρίως τον Parsons ήταν εκείνες οι κοινωνίες όπου καταγραφόταν «σημαντική εξελικτική πρόοδος», καθώς πίστευε ότι, άπαξ και συνέβαινε αυτό, η διαδικασία της εξέλιξης θα ακολουθούσε το δικό του γενικό εξελικτικό υπόδειγμα.

Μολονότι ο Parsons συνέλαβε την εξέλιξη ως συντελούμενη σε στάδια, ήταν πολύ προσεκτικός και απέφυγε την υιοθέτηση μιας ευθύγραμμης εξελικτικής θεωρίας:

«Δεν προσεγγίζουμε την κοινωνική εξέλιξη ούτε ως συνεχή ούτε ως απλώς γραμμική διαδικασία, ωστόσο μπορούμε να διακρίνουμε ανάμεσα σε γενικά επίπεδα προόδου χωρίς να παραβλέπουμε τη σημαντική διαφοροποίηση που απαντά στο καθένα» (1966:26). Ξεκαθαρίζοντας ότι η περιγραφή του είναι απλουστευτική, ο Parsons διέκρινε τρία εξελικτικά στάδια – το πρωτόγονο, το ενδιάμεσο και το σύγχρονο. Όπως ήταν χαρακτηριστικό του Parsons, διέκρινε αυτά τα στάδια κυρίως με βάση πολιτισμικούς παράγοντες. Η κρίσιμη εξέλιξη στη μετάβαση από το πρωτόγονο στο ενδιάμεσο στάδιο ήταν η ανάπτυξη της γλώσσας, και κυρίως του γραπτού λόγου. Η κύρια εξέλιξη στο πέρασμα από το ενδιάμεσο στο σύγχρονο στάδιο είναι οι «θεσμοποιημένοι κώδικες κανονιστικής τάξης», δηλαδή το δίκαιο (Parsons, 1966:26).

Ο Parsons στη συνέχεια προχώρησε στην ανάλυση μιας σειράς συγκεκριμένων κοινωνιών στο πλαίσιο της εξέλιξης από την πρωτόγονη στη σύγχρονη κοινωνία. Αξίζει να τονίσουμε εδώ ένα συγκεκριμένο στοιχείο: ο Parsons στράφηκε στην εξελικτική θεωρία, εν μέρει τουλάχιστον, διότι κατηγορούνταν ότι δεν ήταν ικανός να αναλύσει το φαινόμενο της κοινωνικής αλλαγής. Ωστόσο η ανάλυση της εξέλιξης από τον Parsons δεν γίνεται με όρους διαδικασίας – αντ' αυτού πρόκειται για ένα εγχείρημα με στόχο «να ιεραρχηθούν τύποι δομών και να συσχετιστούν μεταξύ τους σε μια χρονική ακολουθία» (Parsons, 1966:111). Πρόκειται για μια συγκριτική *δομική* ανάλυση, και όχι για μια γνήσια μελέτη των διεργασιών της κοινωνικής μεταβολής. Ως εκ τούτου, ακόμα και όταν υποτίθεται ότι ασχολούνταν με το φαινόμενο της κοινωνικής μεταβολής, ο Parsons παρέμενε προσηλωμένος στη μελέτη των δομών και των λειτουργιών.

Γενικευμένα μέσα ανταλλαγής Ένας από τους τρόπους με τους οποίους ο Parsons εισάγει στοιχεία δυναμισμού και ρευστότητας (Alexander, 1983:115) στο θεωρητικό του σύστημα είναι μέσω των ιδεών του για τα γενικευμένα μέσα ανταλλαγής εντός και μεταξύ των τεσσάρων συστημάτων δράσης (ιδιαίτερα του κοινωνικού συστήματος) που εξετάσαμε προηγουμένως (Τρενίθο, 2005). Το πρότυπο για τα γενικευμένα μέσα ανταλλαγής του Parsons είναι το χρήμα, το οποίο εκπληρώνει αυτή τη λειτουργία στο πλαίσιο της οικονομίας. Αντί να εστιάσει όμως σε υλικά φαινόμενα όπως το χρήμα, ο Parsons εστιάζει στα *συμβολικά* μέσα ανταλλαγής. Ακόμα και στα σημεία όπου ο Parsons όντως εξετάζει το χρήμα ως μέσο ανταλλαγής εντός του κοινωνικού συστήματος, εστιάζει στις συμβολικές παρά στις υλικές του ιδιότητες. Πέραν του χρήματος και με σαφέστερα συμβολικό χαρακτήρα υπάρχουν άλλα γενικευμένα μέσα ανταλλαγής – η πολιτική ισχύς, η επιρροή και οι αξιακές δεσμεύσεις. Ο Parsons δηλώνει με σαφήνεια το λόγο για τον οποίο εστιάζει στα συμβολικά μέσα ανταλλαγής: «Η εισαγωγή μιας θεωρίας των μέσων στο είδος της δομικής προσέγγισης που έχω κατά νου πιστεύω ότι πετυχαίνει πολλά όσον αφορά την απάντηση στη συχνά διατυπωμένη μομφή ότι αυτού του τύπου η δομική ανάλυση κατατρώχεται εγγενώς από μια στατική μεροληψία, η οποία δεν αποδίδει τα δέοντα στα δυναμικού τύπου προβλήματα» (1975:98-99).

Τα συμβολικά μέσα ανταλλαγής μπορούν, όπως και το χρήμα, να δημιουργούνται

και να κυκλοφορούν στην ευρύτερη κοινωνία. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο του κοινωνικού συστήματος, οι συμμετέχοντες στο πολιτικό σύστημα μπορούν να δημιουργούν πολιτική ισχύ. Το πιο σημαντικό είναι ότι μπορούν και να δαπανούν αυτή την ισχύ, επιτρέποντάς της έτσι να κυκλοφορεί ελεύθερα και να ασκεί επρροή επί του κοινωνικού συστήματος. Μέσα από αυτή την κατανάλωση ισχύος οι ηγέτες ενισχύουν το πολιτικό σύστημα καθώς και την κοινωνία συνολικά. Γενικότερα, τα γενικευμένα μέσα ανταλλαγής είναι αυτά που κυκλοφορούν ανάμεσα στα τέσσερα συστήματα δράσης και εντός των δομών ενός εκάστου αυτών των συστημάτων. Η ύπαρξη και κίνησή τους είναι τα στοιχεία που προσδίδουν δυναμισμό στις εν πολλοίς δομικές λύσεις του Parsons.

Όπως επισημαίνει ο Alexander (1983:115), τα γενικευμένα μέσα ανταλλαγής προσδίδουν δυναμισμό στη θεωρία του Parsons και με έναν ακόμη τρόπο: Επιτρέπουν την ύπαρξη «επιχειρηματιών των μέσων» (όπως οι πολιτικοί), που δεν αποδέχονται παθητικά το υφιστάμενο σύστημα ανταλλαγής. Μπορούν να είναι δημιουργικοί και επινοητικοί, και έτσι να μεταβάλλουν όχι μόνο την ποσότητα των γενικευμένων μέσων αλλά και τον τρόπο και την κατεύθυνση προς την οποία αυτά κινούνται.

Ο δομολειτουργισμός του Robert Merton

Ενώ ο Talcott Parsons είναι ο πιο σημαντικός θεωρητικός του δομολειτουργισμού, ο μαθητής του Robert Merton είναι ο συγγραφέας ορισμένων από τις σημαντικότερες θεωρίες του δομολειτουργισμού στην κοινωνιολογία (Sztompka, 2000· Tiryakian, 1991). Ο Merton άσκησε κριτική σε ορισμένες από τις πιο ακραίες και δύσκολα υπερρασπίσιμες πτυχές του δομολειτουργισμού. Εξίσου σημαντικό όμως είναι το γεγονός ότι οι νέες συλλήψεις του Merton συνέβαλαν στη διαχρονικότητα της χρησιμότητας του δομολειτουργισμού (Jasso, 2000).

Παρ' ότι τόσο ο Merton όσο και ο Parsons συνδέονται με το δομολειτουργισμό, υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους. Καταρχάς, ενώ ο Parsons ήταν υπέρ της διατύπωσης μεγάλων, γενικευτικών θεωριών, ο Merton προέκρινε τις μικρότερης εμβέλειας και μεσαιού βεληνεκούς θεωρίες. Κατά δεύτερον, ο Merton έβλεπε πιο θετικά τις μαρξικές θεωρίες από τον Parsons. Μάλιστα θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο Merton και ορισμένοι από τους μαθητές του (ιδίως ο Alvin Gouldner) μετατόπισαν το δομολειτουργισμό προς τα αριστερά.

Ένα δομολειτουργικό υπόδειγμα

Ο Merton άσκησε κριτική στις κατ' αυτόν τρεις βασικές αρχές της λειτουργικής ανάλυσης που αναπτύχθηκαν από ανθρωπολόγους όπως οι Malinowski και Radcliffe-Brown. Η πρώτη αφορά τη λειτουργική ενότητα της κοινωνίας. Σύμφωνα με αυτή την αρχή, όλες οι εδραιωμένες κοινωνικές και πολιτισμικές πεποιθήσεις και πρακτικές επιτελούν λειτουργικό ρόλο για την κοινωνία συνολικά καθώς και για τα άτομα που την αποτελούν. Η άποψη αυτή υποδηλώνει ότι τα διάφορα μέρη ενός κοινωνικού συστήματος θα πρέπει να εμφανίζουν υψηλά επίπεδα ενσωμάτωσης. Ο Merton υπο-